Walentyna Ignatczyk

Postawy rodzinne młodzieży akademickiej

Wstęp

Proces przemian systemowych wyzwolił czynniki przyczyniające się do akceleracji zmian w tradycyjnym systemie wartości społeczeństwa polskiego. Ujawniły się nowe zachowania świadczące o kryzysie rodziny polskiej i osłabieniu instytucjonalnego charakteru rodziny. Źródła tych zmian są wielorakie i mają różną siłę oddziaływania na postawy i zachowania rodzinne. Do głównych potencjalnych czynników kryzysogennych mogących wpływać na przewartościowania należy zaliczyć:

– sytuację materialną naszego społeczeństwa, w którym zwiększa się skala nierówności społecznych, przyczyniając się do dużego zróżnicowania dochodów i powodując iż byt wielu jednostek i rodzin jest zagrożony[1];

– trudną sytuację na rynku pracy powodującą, że rosnące bezrobocie zmniejsza dochody oraz poziom życia rodzin i jednostek społeczeństwa;

– ujawnienie się postaw konsumpcyjnych, które wpływają na kreację nietradycyjnego systemu wartości[2];

– otwarcie na kulturę społeczeństw Europy Zachodniej i Północnej o odmiennym stylu życia i liberalizacji zachowań;

– rosnącą laicyzację świadomości, która determinuje erozję postaw tradycyjnych.

W świetle dotychczasowych efektów badania[3] wydaje się, że uprawniona staje się hipoteza, że w obecnej fazie przemian postawy i system wartości ro-

---

[1] S. Golimowska, *Przemiany w warunkach życia rodzin w okresie transformacji*, (w:) *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i ochronne*, PAN, Warszawa 1995, s. 51–68; Z. Tyszka, *Rodzina polska w okresie transformacji społeczno-ustrojowej*, (w:) *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i ochronne*, PAN, Warszawa 1995, s. 109–119.

[2] S. Wierzchosławski, *Rodzina w okresie transformacji*, (w:) *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, (red.) P. Kryczka, KUL, Lublin 1997, s. 89–108.

[3] W. Ignatczyk, *Postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży stanu wolnego – studium statystyczno-demograficzne*, ISiD, SGPiS, Monografie i Opracowania, Warszawa 1990, 8/305, s. 296;

dzinnych społeczeństwa polskiego determinują wielorakie czynniki zewnętrzne wśród których dominuje czynnik ekonomiczny. Rodzi się pytanie: Jaki w perspektywie będzie zakres i siła oddziaływania tych czynników na ewolucję systemu wartości społecznych i rodzinnych? Uzyskanie odpowiedzi na to pytanie może być trudne, gdyż wiąże się z określeniem celów badawczych i sformułowaniem wielu pytań szczegółowych w celu identyfikacji problemu badawczego ukrytego w pytaniu. Za szczególnie istotne należy uznać dążenie do próby rozpoznania:

– jaki system wartości ukształtuje młode pokolenie Polaków pod wpływem przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w kraju,

– czy historyczna i ponadkulturowa pozycja rodziny polskiej zostanie utrzymana?

System wartości może okazać się prorodzinny, o ile upowszechnią się postawy oparte na wartościach tradycyjnych głęboko zakorzenione w kulturze polskiej. Natomiast o ile preferowany będzie system negujący życie rodzinne w formie instytucjonalnej, istnieje niebezpieczeństwo dominacji systemu antyrodzinnego. Są to dwa przeciwstawne warianty systemu wartości i obecnie trudno ocenić, który z nich może dominować w społeczeństwie polskim. Można jednak przyjąć, że przemiany systemu wartości będą zróżnicowane wśród społeczeństwa, a w tym wśród młodzieży i zdeterminowane wielorakimi czynnikami o różnej sile oddziaływania.

Przedmiotem badania jest młodzież akademicka, która kreując określony model rodziny – uzależniony od wzorców tworzenia rodziny, wzorców postaw i wzorców zachowań – będzie współtworzyć obraz demograficzny kraju w początkach XXI wieku. Należy mieć na uwadze, iż młodzież akademicka może kreować system wartości, który może – lecz nie musi- okazać się nietradycyjny. Hipotetycznie można przyjąć, że młodzież akademicka, zwłaszcza żyjąc w środowisku o wpływach wielokierunkowych, ma możliwość wyrobienia sobie własnych poglądów na małżeństwo i rodzinę. Na erozję tradycyjnego systemu wartości rodzinnych, który w dużej mierze kształtuje rodzina pochodzenia może mieć wpływ nowe środowisko wielkomiejskie, w którym znalazła się młodzież akademicka. Istnieje też możliwość większego oddziaływania zarówno środowiska akademickiego, jak i mass mediów, często propagujących wartości obce kulturze polskiej.

Celem dociekań jest próba identyfikacji systemu wartości i postaw rodzinnych młodzieży akademickiej. Podejmując badanie hipotetycznie, założono, że nie można jednoznacznie określić, jakim systemem wartości rodzinnych charakteryzować się będzie młode pokolenie Polaków i jakie będą jego zachowania

W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych młodzieży końca XX wieku*, Centrum Badań nad Rodziną, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2002, s. 338.

rodzinne w początkach XXI wieku. Udana próba pełnej identyfikacji takiego sytemu wymaga badań interdyscyplinarnych statystyczno-demograficzno-socjologicznych wśród różnych grup młodzieży.

W przyjętym postępowaniu badawczym dominuje aspekt demograficzny, gdyż system wartości rodzinnych i postawy rodzinne młodzieży interesują autorkę ze względu na perspektywy przyszłej rozrodczości społeczeństwa polskiego.

Określenie przyszłej rozrodczości społeczeństwa polskiego nie jest jednoznacznie możliwe ze względu na nie w pełni rozpoznany mechanizm kreacji postaw i decyzji rodzinnych. W obecnej fazie przemian decyzje rodzinne stanowią odzwierciedlenie czynnika psychicznego, który wydaje się być główną determinantą decyzji rodzinnych[4]. Decyzje w tym zakresie kształtowane są pod wpływem łącznego oddziaływania czynników kulturowych, społecznych, środowiskowych i coraz bardziej ekonomicznych.

Proces poznania postaw i sytemu wartości nie jest łatwy i jako przedmiot badań wśród demografów i socjologów stanowi problem kontrowersyjny[5] ze względu na to, że postawy, zwłaszcza rodzinne, dotyczą osobistych kwestii życia. Należy przyjąć, że prawidłowy statystyczny pomiar postaw i ocen wartościujących będzie zawsze utrudniony ze względu na fakt, że postawy są oparte na kryteriach aksjologicznych. Szczególnie trudny w procesie badania staje się pomiar systemu wartości rodzinnych – małżeńskich i prokreacyjnych – odzwierciedlających subiektywne poglądy badanych jednostek. Postawy i system wartości można identyfikować tylko poprzez rozpoznanie werbalnych opinii badanych, gdyż jak dotąd nie dysponujemy innymi metodami pomiaru. W procesie badania dokonano obserwacji postaw rodzinnych poprzez wywiad z jednostkami badania.

W poznańskim środowisku demograficznym badania postaw i systemu wartości prowadzone są od 1965 roku. Do 1975 roku poznański ośrodek naukowy badania prowadził samodzielnie[6], a w latach 1975–1990 były prowadzone w ramach badań nad rodziną polską, które były częścią centralnego programu badań demograficznych[7]. Realizowane badania umożliwiły stworzenie obrazu syntetyzującego postawy rodzinne różnych generacji. Badania te są obecnie kontynuowane przez poznański ośrodek demograficzny – Centrum Badań nad Rodziną przy Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, a w odniesieniu do badania młodzieży także przez Katedrę Metod Statystycznych.

---

[4] W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*, op.cit.

[5] S. Wierzchosławski, *Rodzina w okresie...*, op.cit.

[6] S. Borowski, *Szkice z teorii i reprodukcji ludności. Prace wybrane*. Zebrał i wstępem opatrzył S. Wierzchosławski, Ossolineum, Wrocław 1983.

[7] S. Wierzchosławski, *Ewolucja badań nad rodziną w Polsce*, (w:) *Rozwój demografii polskiej*, GUS, Warszawa 1994.

Autorka prezentowanego artykułu podjęła w 1980 roku[8] badania postaw i systemu wartości rodzinnych młodzieży, kontynuując obserwacje w latach 1986, 1992, 1996–1998, 2002–2003. Badania przeprowadzono, wykorzystując własny kwestionariusz ankietowy, który modyfikowano w kolejnych badaniach. W procesie badania postaw i systemu wartości młodzieży uwzględniono aspekt diagnostyczny i predykcyjny. Niezależnie od próby identyfikacji postaw rodzinnych w procesie badawczym podjęto próbę predykcji hipotetycznego modelu rodziny. Model przyszłej rodziny wyrażono wzorcami postaw matrymonialnych, tworzenia się hipotetycznych kohort małżeńskich, postaw prokreacyjnych i hipotetycznych zachowań prokreacyjnych. W prezentowanym artykule skoncentrowano uwagę na podstawowym elemencie modelu – wzorcu postaw matrymonialnych.

W latach 80. XX wieku nie ujawniły się postawy rodzinne wskazujące na przenikanie wzorców obcych kulturze polskiej. Młodzież ówczesna przywiązywała duża wagę do zawarcia związku małżeńskiego i stworzenia własnej rodziny. W preferencjach młodzieży dziecko miało wysoką rangę. Efekty badania 80. lat upoważniły do sformułowania tezy, że wartości rodzinne w systemie wartości młodzieży polskiej zajmują naczelne miejsce[9]. Kolejne badania przeprowadzone przez autorkę w 1986 i 1998 roku tezę tą częściowo podważyły, gdyż ujawniły się postawy ukazujące, iż hierarchia systemu wartości młodzieży nie jest stabilna i ewoluuje ku postawom nietradycyjnym[10]. Młodzież wprawdzie nadal preferowała związek małżeński w formie instytucjonalnej, lecz część jej akceptowała związki nieformalne. Również w postawach prokreacyjnych zarysowała się zmienność postaw ewoluująca do modelu o niższej *i*-tej dzietności, głównie z przyczyn ekonomicznych. Dostrzeżone symptomy erozji systemu wartości rodzinnych w badaniu 1986 roku pogłębiły się. Kolejne badanie przeprowadzone w 1998 roku przyniosło rezultaty budzące niepokój, gdyż zwiększył się udział młodzieży preferującej nietradycyjne postawy małżeńskie i prokreacyjne. Równocześnie stwierdzono, iż główną przyczyną pogłębiającej się erozji tradycyjnego systemu wartości rodzinnych stała się trudna sytuacja społeczno-gospodarcza kraju wpływająca na trudną sytuację materialną dużej części społeczeństwa i rodzin. W świetle uzyskanych rezultatów badawczych uprawniona

[8] W. Ignatczyk, *Family Values System of Polish single gouth in the 1980*, „Polish Population Review" 1994 no. 5.

[9] W. Ignatczyk, *Postawy małżeńskie...*, op.cit.

[10] W. Ignatczyk, *System wartości a postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży stanu wolnego*, raport końcowy tematu 09.1.03. Archiwum ISiD, SGPiS, Warszawa–Poznań 1986, s. 171; W. Ignatczyk, *Procreative behaviours and attitudes of young marriages on Poland according to their standard of living*, „Polish Population Review" 1997, no. 11, W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*, op.cit.

stała się teza o powolnej erozji tradycyjnego sytemu wartości i postaw rodzinnych młodzieży.

Symptomy przemian w systemie wartości rodzinnych młodzieży końca XX wieku stały się asumptem podjęcia kolejnego badania w latach 2002–2003 w celu:

– weryfikacji hipotezy o pogłębiającej się erozji tradycyjnego systemu wartości rodzinnych – małżeńskich i prokreacyjnych,

– próbie identyfikacji czynników determinujących erozję systemu wartości rodzinnych.

Uwagę badawczą skoncentrowano na młodzieży akademickiej, hipotetycznie przyjmując, iż stanowi ona tę część młodzieży, wśród której najszybciej mogą ujawnić się – choć nie muszą – postawy akceptacji nietradycyjnego systemu wartości. Intencją autorki była próba identyfikacji systemu wartości rodzinnych młodzieży, która w momencie obserwacji w przeważającej części pozostaje z dala od rodziny pochodzenia, a przebywając w środowisku wielkomiejskim, podlegać może wpływom różnorodnym, mogącym w dużym stopniu wpływać na liberalizację jej postaw rodzinnych.

Obserwację przeprowadzono techniką samoobserwacji wśród młodzieży studiującej w Poznaniu – w uczelniach państwowych i społecznych – wykorzystując kwestionariusz ankietowy „Młodzież". Badanie było niewyczerpujące, zbliżone do reprezentacyjnego. Operat losowania został nieznacznie zniekształcony z uwagi na brak zgody niektórych władz uczelni na przeprowadzenie obserwacji. Efektem obserwacji było 1649 kwestionariuszy ankietowych, z których po ocenie formalno-merytorycznej do opracowania zakwalifikowano 1578 kwestionariuszy. W artykule, koncentrując uwagę na postawach małżeńskich i prokreacyjnych, zaprezentowano wybrane efekty postępowania badawczego, które wiążą się z diagnostycznym nurtem badania systemu wartości rodzinnych młodzieży.

1. Charakterystyka zbiorowości

Badana populacja młodzieży akademickiej środowiska poznańskiego była zróżnicowana ze względu na cechy demograficzno-społeczne (tab. 1). Wśród respondentów było 30,1% młodzieży męskiej i 69,9% młodzieży żeńskiej; była więc to populacja sfeminizowana. Wśród niej dominowała młodzież w wieku do 20 lat, stanowiąc 56,7% ogółu badanych. Pozostała część młodzieży (43,3%) była w wieku 21–24 lata. W populacji znalazło się 64,9% młodzieży studiującej w uczelni państwowej, a 35,1% w społecznej. Stosunek do pracy wśród badanych respondentów był zróżnicowany. Młodzieży tylko studiującej było 63,8%, a studiującej i równocześnie pracującej na stałe 26,8%. Natomiast jedy-

Tabela 1. Młodzież akademicka według wybranych cech demograficzno-społecznych, moment krytyczny obserwacji 31.12.2003

Wyszczególnienie	Liczba respondentów			W procentach		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1. Wiek w latach						
Ogółem	1 578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
– do 20	894	275	618	56,7	57,9	56,1
– 21–24	684	200	485	43,3	42,1	43,9
2. Forma własności uczelni						
– państwowa	1 016	316	709	64,9	66,5	64,3
– społeczna	562	159	394	35,1	33,5	35,7
Ogółem	1 578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
3. Stosunek do pracy						
– tylko studiująca	1 007	308	699	63,8	64,8	63,4
– studiuje i pracuje						
– na stałe	423	105	318	26,8	22,1	28,8
– dorywczo	148	62	86	9,4	13,1	7,8
Ogółem	1 578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
4. Stosunek do religii						
– wierzący głęboko i praktykujący	506	113	393	32,1	23,8	35,6
– wierzący, lecz mało praktykujący	783	233	550	49,6	49,1	49,9
– wierzący, lecz wcale nieprakty-kujący	120	50	70	7,6	10,5	6,5
– niewierzący	89	52	37	5,6	10,9	3,4
– brak informacji	80	27	53	5,1	5,7	4,8
Ogółem	1 578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
5. Sytuacja materialna						
– bardzo dobra	98	36	62	6,2	7,8	5,6
– dobra	640	206	434	40,6	43,4	39,4
– średnia	716	203	513	45,4	42,7	46,5
– zła	89	20	69	5,6	4,2	6,3
– brak informacji	35	10	25	2,2	2,1	2,3
Ogółem	1 578	475	1 103	100,0	100,00	100,0
6. Liczba dzieci w rodzinie						
– jedno	263	88	175	16,7	18,5	15,9
– dwoje	791	249	542	50,1	52,4	49,1
– troje	359	101	258	22,8	21,3	23,4
– czworo i więcej	165	37	128	10,4	7,8	11,6
Ogółem	1 578	475	1 103	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych z obserwacji postaw i systemu wartości młodzieży akademickiej, na podstawie kwestionariusza ankietowego „Młodzież: System wartości rodzinnych". Badania własne Katedry Metod Statystycznych oraz Centrum Badań nad Rodziną.

nie 9,4% respondentów zadeklarowało, iż pracuje dorywczo. Ze względu na cel badania dokonano identyfikacji światopoglądu młodzieży; aż 89,3% respondentów (mniej niż w poprzednich badaniach) określiło się jako wierzący, a w tym 32,1% jako głęboko wierzący i praktykujący. Młodzież poddana obserwacji pochodziła głównie z rodzin dwudzietnych (49,1%–52,4%) i trójdzietnych (21,3–23,4%). Z kolei autoocenę sytuacji materialnej rodziny pochodzenia należy uznać za wyważoną. Dominowała ocena średniego statusu bytowego (43,4%––46,5%).

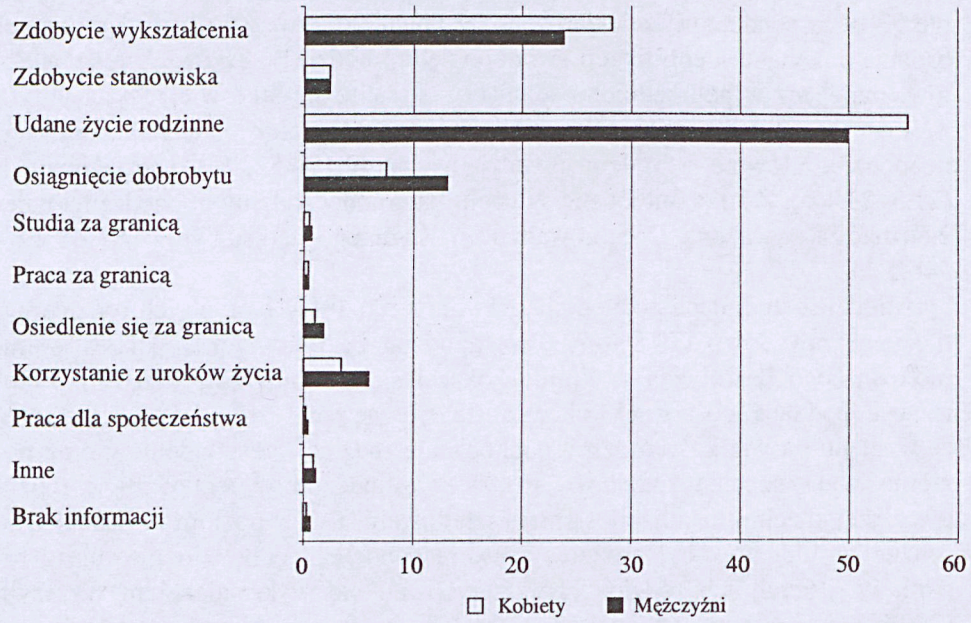
Młodzież studiująca pochodziła głównie z rodzin, w których ich rodzice byli czynni zawodowo (70,8%–72,9%), a udział bezrobotnych rodziców – mimo rosnącego bezrobocia w kraju – okazał się znikomy (3,9%–6,0%). Zbiorowość poddana obserwacji okazała się wewnętrznie zróżnicowana również ze względu na wielkość rodziny pochodzenia rodziców respondentów oraz poziomu wykształcenia rodziców. Rodzice respondentów pochodzili z rodzin o wyższej dzietności aniżeli sami ukształtowali. Także poziom wykształcenia rodziców studentów był zróżnicowany, respondenci pochodzili głównie z rodzin, w których ich rodzice charakteryzowali się wykształceniem wyższym (28,9%) i średnim zawodowym (24,4%) oraz zasadniczym zawodowym (29,7%).

2. Cele i wartości życiowe młodzieży

Każdy człowiek, zwłaszcza młody, ma określone plany życiowe, które zamierza osiągnąć. Cele te determinuje, w dużym stopniu, uznawany system wartości. Analiza preferencji wyborów uznanych za najważniejsze pozwoliła ustalić, iż najważniejszym celem życiowym okazało się udane życie rodzinne (49,0% mężczyźni, 55,4% kobiety) – rys. 1.

W hierarchicznym układzie wyboru na drugim miejscu studenci wybrali zdobycie wykształcenia (23,8–28,2%). Również bardzo dobrą sytuację (dobrobyt) uznano za ważny cel życiowy; w układzie rangowym znalazła się na trzecim miejscu (7,5%–13,1%). Wybrane trzy cele życiowe (w ogólnej liczbie wskazań) uznane zostały przez młodzież studencką za priorytetowe (86,8%–91,1%). Pozostałe wartości nie miały dla młodzieży istotnego znaczenia.

Zgodnie z przyjętą procedurą badawczą podjęto także próbę identyfikacji, jaką hierarchię wartości reprezentuje młodzież akademicka. Wśród preferowanych wartości uznanych za najważniejsze (w ogólnej liczbie wskazań) najwyżej cenioną wartością okazało się szczęście rodzinne (40,4%–45,1%), a drugą pozycję zajęło zdrowie (28,0% mężczyźni, 34,5% kobiety) – rys. 2.

Rys. 1. Cele życiowe

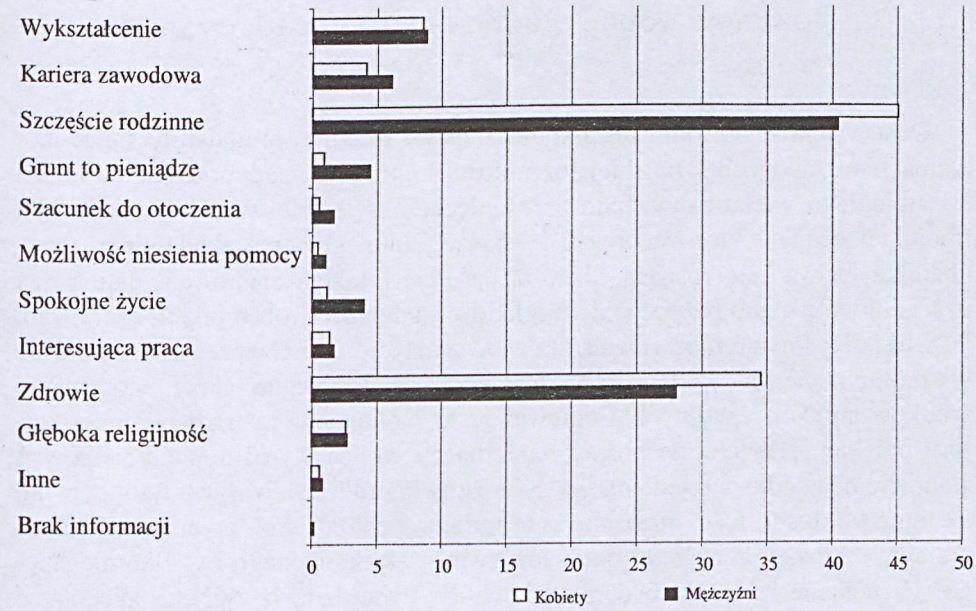
Źródło: Jak w tab. 1

Szczęście rodzinne w hierarchii wartości jako wartość ceniona najwyżej dominuje w wyborach młodzieży od wielu lat[11]. Natomiast wybór zdrowia jako bardzo ważnej wartości ujawnił się w końcu XX wieku. Stanowi to efekt obserwowanej złej sytuacji w służbie zdrowia, pogarszającej się kondycji zdrowotnej społeczeństwa, rosnących wydatków na leczenie, na które nie stać coraz większą część społeczeństwa. Można uznać, że młodzież uświadamia sobie coraz mocniej znaczenie zdrowia jako wartości samej w sobie.

Niezależnie od badania celów życiowych i hierarchii wartości poproszono młodzież o wyrangowanie wartości: założenie rodziny, zdobycie wykształcenia, zdobycie dobrze płatnej pracy, kariera zawodowa, praca dla społeczeństwa, praca za granicą. Młodzież akademicka, oceniając wartości jako bardzo ważne, na pierwszym miejscu umieściła zdobycie wykształcenia (58,5%–68,4%), na drugim – założenie rodziny (53,3%–63,2%), a na trzecim – zdobycie dobrze płatnej pracy (45,2%–46,9%).

Z kolei oceniając, które wartości są ważne, na pierwszym miejscu umieściła karierę zawodową (59,2%–64,3%) oraz dobrze płatną pracę (49,3%–52,5%). Natomiast mniej istotne były pozostałe wartości. Praca dla społeczeństwa uzna-

[11] W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*, op.cit.; J. Mariański, *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością*, KUL, Lublin 1995.

Rys. 2. Hierarchia wartości

Źródło: Jak w tab. 1

na została za ważną przez 35,2%–49,8% młodzieży, a wyjazd za granicę nie był wartością ważną aż dla 67,8% młodzieży męskiej i 70,3% młodzieży żeńskiej. Taka ocena pozwala wnioskować, że młodzież będzie szukać pracy za granicą jedynie w trudnej sytuacji na polskim rynku pracy oraz możliwości uzyskania dobrze płatnej pracy.

Przyjęte postępowanie badawcze zmierzało, w ramach pogłębionej analizy, do zweryfikowania hipotezy, że młodzież akademicka ceni sobie wyżej życie rodzinne niż karierę zawodową. Do realizacji tego celu badawczego podjęto próbę oceny preferencji studentów w wyborze alternatywnym: ważne zrobienie kariery zawodowej, ważne założenie rodziny, kariera zawodowa i rodzina jednakowo ważne. Wybory studentów poddanych badaniu były jednoznaczne, gdyż ukazały, że dla 68,0% studentów i 73,0% studentek założenie rodziny stanowi wartość wyżej cenioną od zrobienia kariery zawodowej (25,3% mężczyźni, 19,0% kobiety). Na uwagę zasługują również opinie studentów oceniające, iż obie wartości są jednakowo ważne (2,5%–4,8%). Wprawdzie są to opinie małej subpopulacji, lecz można je uznać za przejaw liberalnych postaw. Młodzież tej subpopulacji, ceniąc sobie życie rodzinne, równocześnie aspiruje do zrobienia kariery zawodowej w celu zaspokojenia ambicji zawodowych. Otrzymane efekty badania pozwalają uznać, że postawy młodzieży akademickiej są zróżnicowane, wielokierunkowe, przy czym w całej gamie różnorodnych wartości: miłość, szczęście rodzinne oraz sukces zawodowy składają się na odczucie sensu życia.

3. Postawy wobec zachowań nietradycyjnych

Obserwacja zachowań części społeczeństwa ukazuje, iż ujawniły się zachowania niewynikające z polskiej tożsamości kulturowej. Jednocześnie w latach 80. ubiegłego wieku zauważono przesunięcia w systemie wartości w kierunku liberalnej oceny takich zachowań [12]. Szczególnie młodzież akademicka może charakteryzować się rosnącą liberalizacją oceny takich zachowań, dlatego za uzasadnione uznano rozpoznanie poglądów studentów wobec takich zachowań, jak: współżycie intymne rówieśników, współżycie w narzeczeństwie, pożycie w konkubinacie, rozwód, zdrada małżeńska, przerywanie ciąży, stosowanie środków antykoncepcyjnych. Ponieważ są to zachowania nietradycyjne dla kultury polskiej, przyjęto, że postawy młodzieży wobec wyróżnionych zachowań stanowić będą odzwierciedlenie jej dylematów moralnych, wpływu tradycyjnego systemu wartości, który ukształtowała rodzina pochodzenia, przemian w kulturze symbolicznej, a także wpływu środowiska akademickiego i wielkomiejskiego. Otrzymane rezultaty badania pozwoliły stwierdzić, iż wzrasta akceptacja zachowań nietradycyjnych obcych kulturze polskiej (tab. 2). Ponad dwie trzecie młodzieży męskiej (76,0%) oraz prawie dwie trzecie młodzieży żeńskiej (65,1%) uznała za dozwolone współżycie intymne rówieśników. W latach 90. ubiegłego wieku takie preferencje miało 66,1% młodzieży męskiej i 50,3% młodzieży żeńskiej[13]. Również bardziej liberalne niż w poprzednich badaniach okazały się postawy młodzieży wobec współżycia w narzeczeństwie. Tylko 4,6% młodzieży męskiej i 5,4% młodzieży żeńskiej uznało takie zachowanie za niedozwolone. Otrzymane rezultaty potwierdziły hipotezę o dużej i rosnącej liberalizacji postaw młodzieży wobec przedmałżeńskiego współżycia. Pogłębiona analiza postaw w tym zakresie, zależnie od stosunku do religii, pozwoliła stwierdzić, iż jest to czynnik istotnie modyfikujący postawy. Najbardziej liberalne postawy prezentowała młodzież niewierząca. Natomiast młodzież wierząca i praktykująca w znacznie słabszym stopniu (30,0%) akceptowała takie zachowania.

Z kolei stopień akceptacji pożycia w związku nieformalnym okazał się niższy aniżeli akceptacja współżycia intymnego. Jednak, o ile młodzież końca XX wieku tylko w 30,0% akceptowała konkubinat jako formę związku możliwą do zaakceptowania, to obecnie ponad połowa badanej młodzieży nie ma zastrzeżeń do pożycia w konkubinacie; stosunek pozytywny miało 51,8%–56,2% młodzieży akademickiej, a 18,9%–21,8% wyraziło opinię „to zależy". Rezultaty badania

[12] W. Ignatczyk, *System wartości a postawy...*, op.cit.; J. Mariański, *Młodzież między...*, op.cit.

[13] W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*, op.cit.

Tabela 2. Postawa młodzieży akademickiej wobec zachowań nietradycyjnych

Zachowanie	Ocena *i*-tego zachowania					
	dozwolone	niedozwolone	to zależy	brak zdania	brak informacji	ogółem
	mężczyźni					
1. Współżycie intymne rówieśników	76,0	2,9	13,5	6,5	1,1	100,0
2. Współżycie w narzeczeństwie	82,9	4,6	8,4	2,9	1,2	100,0
3. Pożycie w konkubinacie	56,2	12,4	18,9	11,4	1,1	100,0
4. Rozwód	37,5	16,0	42,9	2,8	0,8	100,0
5. Zdrada małżeńska	3,6	78,3	14,5	2,9	0,7	100,0
6. Przerywanie ciąży	13,7	39,6	41,7	4,2	0,8	100,0
7. Stosowanie środków antykoncepcyjnych	83,4	3,8	9,8	1,9	1,1	100,0
	kobiety					
1. Współżycie intymne rówieśników	65,1	3,6	23,2	6,4	1,7	100,0
2. Współżycie w narzeczeństwie	78,5	5,4	11,2	3,1	1,8	100,0
3. Pożycie w konkubinacie	51,8	13,9	21,8	10,2	2,3	100,0
4. Rozwód	36,2	13,1	44,8	3,9	2,0	100,0
5. Zdrada małżeńska	1,6	85,4	8,6	2,9	1,5	100,0
6. Przerywanie ciąży	7,2	48,4	39,9	2,9	1,6	100,0
7. Stosowanie środków antykoncepcyjnych	79,3	3,2	13,3	2,4	1,8	100,0

Źródło: Jak w tabeli 1.

postaw młodzieży akademickiej pozwalają przypuszczać, iż nie tylko pogłębia się liberalizacja postaw do takiej formy związku, lecz możliwe są zachowania pozostawania w związku nieinstytucjonalnym – w konkubinacie – przez część badanej młodzieży.

Konsekwencją liberalizacji postaw dotyczących współżycia jest duża liberalizacja stosowania środków antykoncepcyjnych. Jedynie 3,2%–3,8% młodzieży studiującej wyraziło opinię, iż stosowanie ich jest niedozwolone, a 9,8%–13,3% – „to zależy". Charakterystyczne, że część młodzieży określającej się jako głęboko wierząca także miała pozytywne postawy wobec stosowania środków antykoncepcyjnych. Natomiast mimo liberalnych postaw wobec zachowań nietradycyjnych pozytywne postawy wobec aborcji wyraziło tylko 10,0% respondentów, co ukazuje iż nadal dominuje negacja aborcji. Na uwagę zasługuje jednak opinia: to zależy, którą wyraziło 39,9%–41,7% respondentów. Wśród tej części młodzieży można oczekiwać wykrystalizowania się postaw zarówno negujących, jak i akceptujących aborcję.

Obecnie pod wpływem przemian systemowych i liberalizacji zachowań rozwody są coraz częstsze i akceptowane przez społeczeństwo. Interesowały nas więc postawy młodzieży, która może mieć emocjonalny, a zarazem krytyczny stosunek do rozwodu i zdrady. Postawę nieakceptującą wobec zdrady miała dominująca część młodzieży (78,3%–85,4%). Zdradę za dozwoloną uznało jedynie 1,6% kobiet i 3,6% mężczyzn.

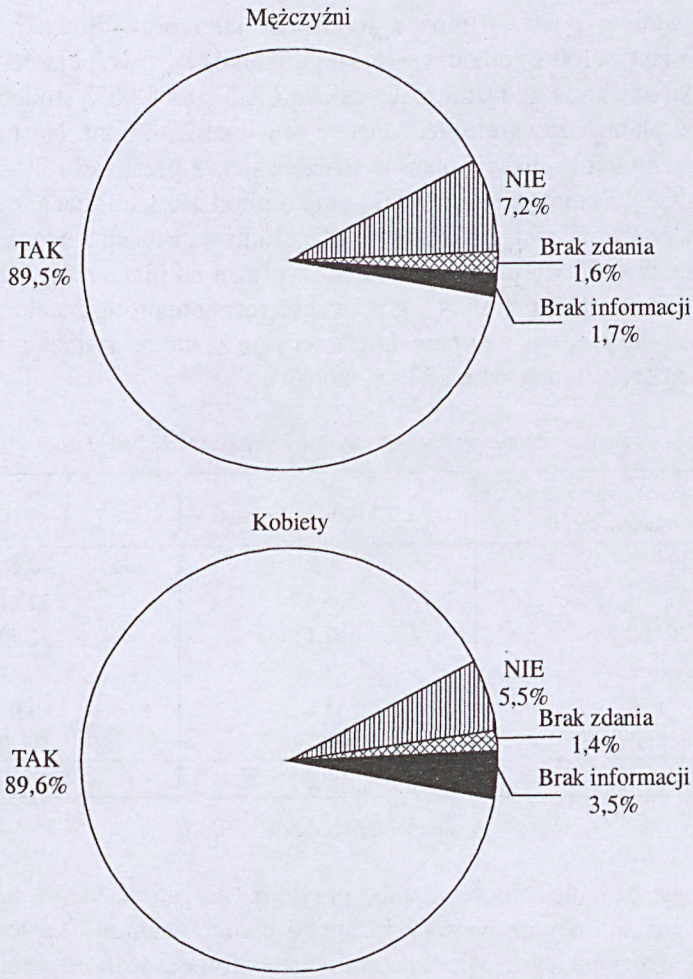
Konsekwencją zdrady, jak i innych przyczyn kryzysu rodziny często bywa rozwód. Możliwość rozwodu dopuszczała ponad jedna trzecia respondentów (36,2% mężczyzn i 37,5% kobiet). W tym zakresie postawy młodzieży akademickiej są porównywalne do opinii młodzieży z lat 90. XX wieku. Pogłębiona analiza postaw wobec zachowań nietradycyjnych w kulturze polskiej ukazała dyferencjację zależnie od cech demograficzno-społecznych respondentów. Jednakże ze względu na ramy artykułu nie ukazano rezultatów pogłębionego badania postaw.

4. Wzorzec postaw matrymonialnych

Wzorzec postaw matrymonialnych stanowi podstawowy element modelu rodziny. Symptomami jego są: stosunek do małżeństwa oraz planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego. Identyfikacja wzorca postaw małżeńskich ma szczególne znaczenie, gdyż wiek zawarcia związku małżeńskiego ma istotny wpływ na kształtowanie się modelu rodziny w zakresie prokreacji.

Przystępując do identyfikacji wzorca, uznano za istotne weryfikację hipotezy, że:

– młodzież akademicka także ma pozytywny stosunek do instytucjonalnej formy małżeństwa,

Rys. 3. Postawa wobec zawarcia związku małżeńskiego

Źródło: Jak w tabeli 1

– możliwa jest zmiana postaw małżeńskich w kierunku akceptacji zachowań nietradycyjnych.

Badanie potwierdziło, że 89,5% studentów oraz 89,6% studentek ma pozytywną postawę wobec instytucji małżeństwa (rys. 3), lecz nieznacznie mniej niż w połowie lat 80. (92,3% młodzież męska i 95,3% młodzież żeńska). Zdecydowaną negację zawarcia związku małżeńskiego miało 7,5% studentów oraz 5,5% studentek. W toku dalszego badania skupiono uwagę na kolejnym elemencie wzorca postaw małżeńskich – planowanym wieku zawarcia małżeństwa. Wśród młodzieży męskiej koncentracja zamierzeń skupiona została na przedziale 25–29 lat i jest podobna (62,1%) do deklarowanych zachowań młodzieży męskiej w latach 80. i 90. XX wieku.

Takie utrwalone postawy można traktować jako prawidłowość demograficzną. Natomiast wśród młodzieży żeńskiej dokonała się ewolucja postaw dotyczących wieku zawarcia związku małżeńskiego, gdyż aż 55,5% studentek wyraziło opinię, iż planuje zawarcie małżeństwa w wieku 25–29 lat. Nastąpiło przesunięcie koncentracji realizacji planów małżeńskich z przedziału 20–24 lata na 25–29 lat (tab. 3). Ponieważ obserwacją objęto młodzież studiującą, część z niej nie zamierza zawierać małżeństwa w czasie studiów. Ponadto ocena przypisywana karierze zawodowej nie pozostała bez wpływu na planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego (tab. 4), gdyż część respondentów uznała, iż kariera zawodowa jest dla niej ważna i przesunęła decyzję zawarcia związku na wiek po 30 roku życia (21,2% mężczyzn i 23,4% kobiet).

Tabela 3. Planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego

Planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego	Mężczyźni	Kobiety
Do 19	0,21	0,18
20–24	9,47	22,21
25–29	62,11	55,49
30 i więcej	14,74	7,34
Nie wie	5,68	4,08
Brak informacji	7,79	10,70
Razem	100,00	100,00

Źródło: Jak w tabeli 1.

Podejmując badanie hipotetycznie, przyjęto, że dla każdego respondenta małżeństwo posiada pewną wartość i dlatego uwagę skupiono także na wartościach życia małżeńskiego. Młodzież miała możliwość wyboru *i*-tej wartości, którą uzna za najważniejszą spośród wskazanych. Analiza uzyskanego materiału potwierdziła tą tezę, gdyż także dla młodzieży akademickiej małżeństwo jest wartością (tab. 5). W hierarchii wartości przypisywanych małżeństwu naczelne miejsce miały dwie wartości: zaspokaja potrzebę miłości (56,9%–60,2%) oraz daje poczucie bezpieczeństwa (13,7%–22,9%). Są to wartości o dużym ładunku emocjonalnym. Natomiast marginalnie została potraktowana wartość uniezależnia od rodziców (0,91%–1,47%), przypuszczalnie ze względów ekonomicznych, gdyż zarówno w trakcie studiów, jak i w starcie w dorosłe życie studentom brakuje samodzielności ekonomicznej, czego studenci są świadomi. Preferencje młodzieży akademickiej w wyborach wartości małżeńskich nie różnią się istotnie od wyborów młodzieży lat 80. i 90. XX wieku. Okazało się, że młodzież w swych wyborach jest konsekwentna i dlatego nie wystąpiły różnice międzypokoleniowe. Małżeństwo nadal traktowane jest jako związek instytucjonalny o charakterze interpersonalnym, a w preferencjach dominuje czynnik psychiczny.

Tabela 4. Kariera czy rodzina a planowany wiek zawarcia małżeństwa

Wartość	Planowany wiek zawarcia związku w latach				
	do 24	25–29	30 i więcej	nie wie	ogółem
			mężczyźni		
Ważniejsza rodzina	12,1	66,3	11,8	9,8	100,0
Ważniejsza kariera zawodowa	5,8	56,7	23,4	14,1	100,0
Jednakowo ważne	.	54,6	9,1	36,3	100,0
			kobiety		
Ważniejsza rodzina	29,1	58,6	3,9	8,4	100,0
Ważniejsza kariera zawodowa	7,8	50,2	21,2	20,8	100,0
Jednakowo ważne	13,2	71,5	3,9	11,4	100,0

Źródło: Jak w tabeli 1.

Tabela 5. Hierarchia wartości małżeństwa uznanych za najważniejsze

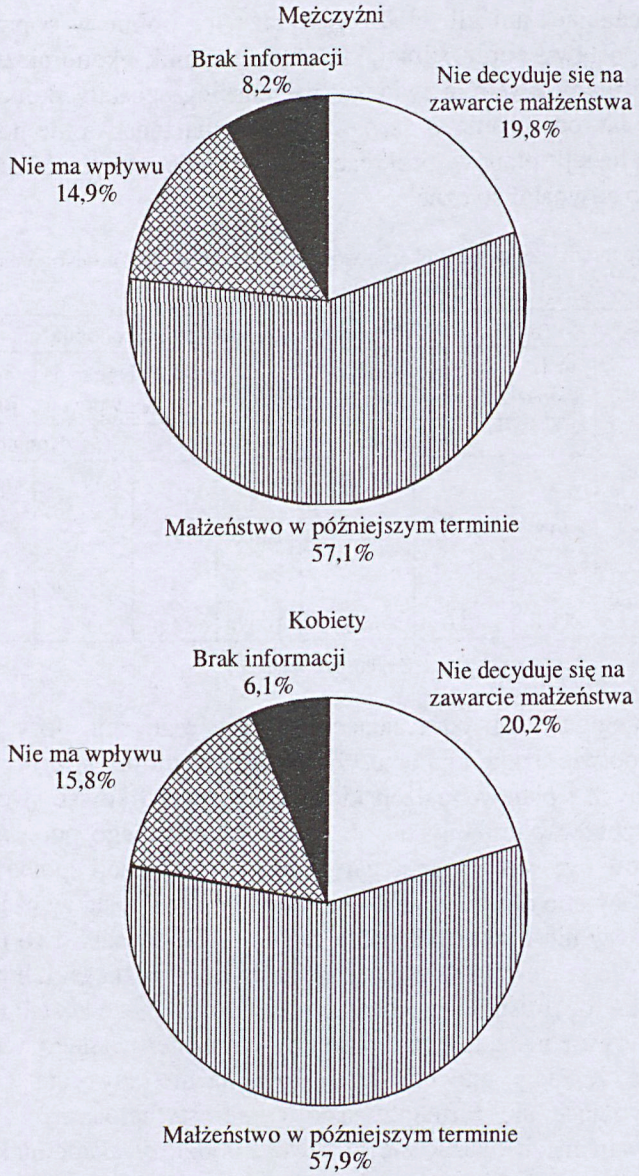
Wartości małżeństwa	Preferencje (%)	
	mężczyźni	kobiety
1. Zaspokaja potrzebę miłości	60,21	56,94
2. Zaspokaja potrzebę posiadania dzieci	3,37	1,99
3. Uniezależnia od rodziców	1,47	0,91
4. Reguluje życie seksualne	2,11	0,36
5. Rozwija duchowo i intelektualnie	2,95	1,90
6. We dwoje łatwiej żyć	9,89	4,62
7. Azyl wobec świata zewnętrznego	2,53	2,36
8. Daje poczucie bezpieczeństwa	13,68	22,94
9. Brak informacji	3,79	7,98
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: Jak w tabeli 1.

Pozytywnym postawom małżeńskim młodzieży akademickiej mogącym znaleźć odzwierciedlenie w zachowaniach zagrażają, niestety, niekorzystne warunki związane z przemianami systemowymi oraz możliwością oddziaływania II przejścia demograficznego[14]. Wpływ tych czynników może zaowocować rozbieżnością postaw z zachowaniami i pogłębieniem się erozji w tradycyjnym systemie wartości. Rezultaty badań końca XX wieku potwierdzały już, iż zwłaszcza ocena negatywna trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju rzutującej na warunki bytowe społeczeństwa może spowodować modyfikację planów matrymonialnych. Obecne badanie pozwoliło stwierdzić, iż również młodzież akademicka w trudnej sytuacji materialnej będzie ostrożna z realizacją planów matrymonialnych. Tylko 14,9%–15,8% ogółu respondentów stwierdziło, że swych decyzji nie zmieni, a aż 57,1%–57,9% było zdecydowanych odroczyć w czasie decyzję zawarcia związku małżeńskiego. Natomiast 19,8%–20,2% badanych wyraziło opinię, iż zrezygnowałoby z zawarcia małżeństwa (rys. 4).

Niepokoić powinna ocena wpływu trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju na decyzje matrymonialne, gdyż są to opinie bardziej restrykcyjne niż młodzieży lat 80. i 90. ubiegłego wieku. Młodzież akademicka wyraża opinię, że obserwowana sytuacja społeczno-gospodarcza kraju wyzwala i będzie wyzwalać postawy niechęci wobec zamierzeń małżeńskich aż w 70,8%–71,4% lub skłaniać do odraczania w czasie zawarcia związku małżeńskiego (83,1%–84,6%; tab. 6). Również sytuacja materialna rodziny pochodzenia nie pozostała bez wpływu na postawy matrymonialne respondentów. Młodzież akademicka oceniająca warunki bytowe rodziny jako bardzo dobre i dobre w 57,9%–66,8% wyraziła opi-

[14] I. E. Kotowska, *Teoria zmian demograficznych – drugie przejście demograficzne*, (w:) *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, (red.) I. E. Kotowska, Monografie i Opracowania, SGH, Warszawa 1999.

Rys. 4. Opinia o wpływie trudnej sytuacji materialnej na decyzje matrymonialne

Źródło: Jak w tabeli 1

nię, iż obecne warunki społeczno-ekonomiczne kraju kształtują postawy negatywne wobec instytucji małżeństwa. Natomiast wśród respondentów pochodzących z rodzin o średniej lub złej sytuacji materialnej aż 76,2% wyraziło taką opinię. Jednocześnie, odpowiednio, tylko 35,1% i 16,7% studentów była zdania, że swych preferencji nie zmieni. Należy uznać, iż badana młodzież okazała się

bardziej wymagająca aniżeli młodzież wyrażająca opinię w poprzednich badaniach, a jej postawy coraz silniej kształtuje czynnik ekonomiczny. Uwzględniając fakt, iż plany zawarcia związku małżeńskiego zostały skoncentrowane na wieku 25–29 lat, odraczanie w czasie zawarcia małżeństwa nie pozostanie obojętne dla realizacji planów prokreacyjnych, które mogą okazać się bardzo oszczędne lub antynatalistyczne.

Tabela 6. Opinia młodzieży akademickiej o wpływie sytuacji społeczno-ekonomicznej na decyzję o zawarciu związku małżeńskiego

Postawy	Obecne warunki społeczno-ekonomiczne							
	mają wpływ	nie mają wpływu	brak informacji	ogółem	mają wpływ	nie mają wpływu	brak informacji	ogółem
	Mężczyźni				Kobiety			
1. Niechęć do zawarcia związku małżeńskiego	70,8	24,9	4,3	100,0	71,4	22,4	6,2	100,0
2. Odraczanie w czasie decyzji małżeńskiej	83,1	12,0	4,9	100,0	84,6	8,6	6,8	100,0

Źródło: Jak w tabeli 1.

Postawy negujące lub odraczające w czasie realizację decyzji o zawarciu małżeństwa potwierdzają hipotezę, że młodzież mimo pozytywnych postaw matrymonialnych i planów małżeńskich może zmodyfikować swe zamierzenia, kształtując wzorzec odmienny od obecnie preferowanego pod wpływem trudnych warunków bytowych oraz negatywnej oceny sytuacji społeczno-gospodarczej kraju. W świetle otrzymanych wyników liberalne postawy części młodzieży wobec związków nieformalnych rodzą realne niebezpieczeństwo ujawniania się takich zachowań także wśród młodzieży, która dotychczas takich preferencji nie miała. Oznacza to, że istnieje niebezpieczeństwo, iż może zostać ukształtowany wzorzec zachowań małżeńskich odmienny od preferowanego wzorca postaw. Sądzić można, że mogą ujawnić się zachowania nietradycyjne w kulturze polskiej, przejawiające się formą związków nieinstytucjonalnych. Prekursorem takich zachowań może okazać się ta część młodzieży akademickiej, która ma liberalny stosunek do już istniejących nieformalnych związków.

5. Zakończenie

Otrzymane efekty postępowania badawczego kolejny raz w pełni potwierdzają, że młodzież ma pozytywną postawę wobec instytucjonalnej formy związ-

ku małżeńskiego, a w systemie wartości, rodzina i szczęście małżeńskie stanowią wartość najwyżej cenioną. Wzorzec postaw rodzinnych młodzieży akademickiej ukazał postawy wyrosłe na gruncie tradycyjnych wartości w kulturze polskiej. Młodzież akademicka w odniesieniu do wzorca postaw matrymonialnych swoje zamierzenia matrymonialne koncentruje na przedziale 25–29 lat, czyli po studiach. Równocześnie analiza porównawcza efektów badawczych z poprzednich badań ujawniła, iż istnieje niebezpieczeństwo pogłębienia się erozji w tradycyjnym systemie wartości, gdyż wzrasta akceptacja zachowań nietradycyjnych, w tym związków nieformalnych.

Młodzież akademicka mocno podkreśla, że trudności natury ekonomicznej będą czynnikiem modyfikującym jej plany rodzinne – małżeńskie i prokreacyjne. W opinii badanych respondentów względy ekonomiczne wynikające z trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju, rzutując na trudną ich sytuację materialną, będą owocować rezygnacją lub odroczeniem w czasie decyzji o zawarciu małżeństwa. Wskazania młodzieży na możliwość zmiany preferencji rodzinnych wynikają z obaw, że nie będzie mogła zapewnić rodzinie właściwych warunków życia ze względów natury finansowej. Można więc oczekiwać, że konieczność realizacji scenariusza odmiennego od preferowanego spowoduje wzrost liczby zachowań nietradycyjnych w postaci związków nieformalnych.

W świetle efektów badania z końca XX wieku oraz obecnego należy stwierdzić, iż czynnik ekonomiczny jest głównym czynnikiem sprawczym osłabienia się tradycyjnego systemu wartości i powolnego upowszechnienia się wielości form życia rodzinnego. Dlatego tylko od właściwej polityki społecznej, a w tym prorodzinnej państwa[15], w dużym stopniu zależy urealnienie pozytywnych zachowań rodzinnych. Oczekiwania wobec pozytywnej polityki społecznej i rodzinnej w obecnym badaniu miało aż 65,5% respondentów. Młodzież oczekuje uruchomienia mechanizmów umożliwiających godne warunki życia jednostkom i rodzinom. O ile w tym zakresie nie zostaną uruchomione właściwe działania, to realne są zachowania młodego pokolenia, które doprowadzą do bardzo trudnej sytuacji demograficznej w kraju.

Bibliografia

Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i jej polityka rodzinna,* IPiSS, Warszawa 2004

Borowski S., *Szkice z teorii i reprodukcji ludności, Prace wybrane*. Zebrał i wstępem opatrzył S. Wierzchosławski, Ossolineum, Wrocław 1983

Golimowska S., *Przemiany w warunkach życia rodzin w okresie transformacji*, (w:) *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i ochronne*, PAN, Warszawa 1995

[15] B. Balcerzak-Paradowska, *Rodzina i jej polityka rodzinna*, IPiSS, Warszawa 2004.

Ignatczyk W., *System wartości a postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży stanu wolnego,* raport końcowy tematu 09.1.03. Archiwum ISiD, SGPiS, Warszawa–Poznań 1986

Ignatczyk W., *Postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży stanu wolnego – studium statystyczno-demograficzne,* ISiD, SGPiS, Monografie i opracowania, Warszawa 1990, 8/305

Ignatczyk W., *Family Values System of Polish single gouth in the 1980*, „Polish Population Review" 1994 no. 5

Ignatczyk W., *Procreative behaviours and attitudes of young marriages on Poland according to their standard of living*, „Polish Population Review" 1997 no. 11

Ignatczyk W., *System wartości rodzinnych młodzieży końca XX wieku*, Centrum Badań nad Rodziną, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2002

Kotowska I. E., *Teorie zmian demograficznych – drugie przejście demograficzne*, (w:) *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, (red.) I. E. Kotowska, Monografie i Opracowania, SGH, Warszawa 1999

Mariański J., *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością,* KUL, Lublin 1995

Tyszka Z., *Rodzina polska w okresie transformacji społeczno-ustrojowej*, (w:) *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i obronne*, PAN, Warszawa 1995

Wierzchosławski S., *Ewolucja badań nad rodziną w Polsce*, (w:) *Rozwój demografii polskiej*, GUS, Warszawa 1994

Wierzchosławski S., *Rodzina w okresie transformacji*, (w:) *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, (red.) P. Kryczka, KUL, Lublin 1997

Walentyna Ignatczyk

Students' attitudes towards a family

Summary

The article presents the results of studies carried out in the years 2002 – 2003 among students of the Poznań academic environment and concerning their attitudes towards the system of family values.

The results of these studies confirm the thesis that young people in Poland still accept the institutional form of marriage, put family life before professional career but at the same time one can observe a more and more liberal attitude of the young people towards non-institutional behaviour, strange to the Polish culture. As regards decisions to get married, emotional, material and housing aspects dominate. A disturbing symptom which can influence attitudes towards a family is very restrictive opinions of the students that material conditions resulting from a difficult socio-economic situation of the country can become the reason for behaviours divergent from their current attitudes. Such attitudes show deeper and deeper erosion of the traditional system of family values which to a high extent will influence further worsening of the demographic situation in the country.